

Fresken "Dödens triumf" (1300-talet) i Pisa var en viktig inspirationskälla för den unge Liszt när han skrev sitt variationsverk Totentanz.

Totentanz – ett verk för tidens slut

*Med risk för att ett stort och viktigt verk av Franz Liszt – Totentanz – eventuellt skulle kunna uppmärksammas på ett för "traditionellt sätt" under Lisztåret (enbart som konsertform) skulle jag vilja bidra med tankar och funderingar som rör verket, både som komposition och vad det står för. Det skriver pianisten och kyrkomusikern Staffan Biörklund-Jullander i denna presentation av ett i svenska sammanhang sällan uppfört pianoverk över sekvensen *Dies irae*, en av musikhistoriens mest laddade kyrkosånger.*

Totentanz är ju en pianokonsert i en sats (det finns också en version enbart för piano), och som just pianokonsert verkar den ha kommit lite vid sidan av Liszts övriga två mest kända pianokonsalter. Kanske för att det är ett ensatsigt verk och kanske inte passar in i den gängse formen när pianokonsalter framförs. Traditionen bjuder ju tre satser och då kan denna synas för kort i ett konsertsammanhang där man bjudit in en pianosolist. Men det kan ju också finnas andra skäl.

Jag har omarbetat orkesterdelen för kör och orgel. Kören sjunger likt en stor psalm på den gamla psalmen 609 "Vredens dag..." Orgeln fyller i från orkestersatsen där effektfulla insatser passar mycket väl för det instrumentet. Verket är komponerat i variationsform där *Dies Irae*-temat återkommer i olika skepnader. Fantasifullt utsmäckande med olika tekniska verktyg används för att skapa den mörka stämningen. Och man kan lugnt säga att Liszt fångat den karaktären väl.

I sina doriska tonarter och i d-moll skapar han verkligen skräckstämning. "Djävulsackordet" i passager med halvtönsdis-

sonanser i början av stycket efter inledande presentation av grundtemat sätter den svarta karaktären på pränt omedelbart. Ett fugato som lär härma skelett som skramlar är mycket effektivt. Och mycket av Liszts repetitionsteknik kommer väl till pass här för att "mejsla ut" temat, (det är också ett spännande verktyg). Det blir en tyngd och på samma gång mycket vass klang som skapas vid det sättet. Enda stället i H-dur låter han temat få lysa lyriskt. Och det är väl den strimma av hopp som belyses och som vi väl alla hoppas på. Märkligt att Béla Bartók inte gillade det, han ansåg det vara för "parfymerat"!

Övrig teknik är exempelvis några enormt långa skalor i höger hand där temat dunkas fram i det låga registret. Det kan man väl säga är "traditionell teknik", även för Liszt själv. Han var ju en förnyare av pianotekniken och där hör skalor definitivt inte hemma. Men i detta variationsverk blandar han idéer och olika tekniker friskt och det gör verket också omväxlande. Annars är ju stycket mycket kompakt och genomgående dramatiskt vilket kan uppfattas som bullrigt. Men med

tanke på allvaret som Liszt bygger upp utifrån temats budskap är denna karaktär oundviklig.

Verket som relaterar via *Dies irae* och i slutändan till domens dag är ju inte direkt någon liten fråga eller fundering. Knappast överdrivet att säga att den tillhör en av mänsklighetens större frågor. När Liszt komponerar ett sådant stycke baserat på psalmens skrämmande budskap, till exempel "domsbasuner mäktigt skalla och ur jordens gravar alla fram för tronen kalla" eller "knappst den rene trygg kan vara" så har han förmodligen liksom mänskligheten i alla tider funderat på vad detta kan innebära eller betyda. Frågor som "Blir det en rättegång efter livets slut? Klarar jag mig från straff? Kommer jag till paradiset om det finns något?"

Obesvarade frågor i all oändlighet, men de finns säkerligen hos de flesta människor vare sig man är troende eller inte. Eftersom funderingarna förmodligen kommer att vara så länge mänskligheten finns upphör ju knappast behovet av att då och då få fördjupa sig i dem. Själv har jag via Liszts musik blivit påverkad av ämnet i

fråga. Han återkommer i Dantesonaten och Mephistovalsen till samma frågeställningar som jag ser det. Verk som mycket påminner om hur Totentanz är komponerat. Skriver man tre stora pianokompositioner med lite olika infallsvinklar men där funderingarna pekar åt samma håll kan man ana engagemanget hos Liszt. Själv har jag levt med pianoverken i ungdomsåren då jag spelat dem. Det har gjort mig nyfiken och jag har undrat över var Liszt fått sin inspiration ifrån. Det har i sin tur inspirerat mig.

Domsöndagen är ju sista söndagen på kyrkoåret. Den betraktas i praktiken inte som någon "stor" dag när advent och jul står för dörren och väntar. Med alla förberedelser och stora arbetsinsatser som kommer är det ju förståeligt (praktiskt) att denna söndag inte uppmärksammas så mycket. Men teologiskt och som en betydande och stor livsfråga tror jag det är olyckligt att man inte försöker ge sig på att bena ut de svåra och knepiga frågeställningar som denna söndags texter ger upphov till. Man har visserligen "normalt" en predikan på sig och det är väl kanske

enda utrymmet många gånger. Men att också ge mer plats på en musikgudstjänst där tid ges i ord och ton för att utveckla resonemanget är ju också en möjlighet. Och det är nu här tanken.

Troligen kan det finnas ett intresse för församlingen att få en fördjupning i ämnet. Domsöndagen har också för kyrkan en "ryggsäck" att bearbeta historiskt. Här har man genom tiderna hotat och skrämt människor, på grund av att man kunnat hänvisa till just denna söndag. Men det är också en möjlighet för kyrkan att reda ut många funderingar även om inte tydliga svar förstås kan ges i så stora och komplicerade frågor. Att till exempel visa på omtolkningen eller "omsvängningen" av denna söndag från den "gamla" domsöndagen till den "nya" skulle nog vara av intresse. Tankar som att det inte skulle vara lika allvarligt budskap som förr kan nog vara en fråga som hänger i luften. Nog är det värdefullt att man från kyrkan kan diskutera och reflektera mer grundligt hur tufft detta budskap kan vara? Kanske det kan innebära en

omedveten frisering av verkligheten, att låta den passera utan större engagemang? "Krockar" som nåden och befrielsen i sammanhanget har man chans att utveckla här. Eviga frågor som nog kan få denna söndag till en större och viktigare högtid än den är idag. Skulle kunna innebära fördjupning och större förståelse för vad kristendomen kan stå för. Men då måste man ta med domsöndagens knepiga budskap och ställa den mot andra "lovord" och se var vi hamnar. Risken är att "mannen på gatan" kan se kyrkan som en "trång värld" i stället för tvärtom. På Domsöndagen har man en unik chans att reda ut begreppen.

Staffan Biörklund-Jullander

Fotnot

Totentanz framförs i Borås Gustav Adolf kommande söndag före domsöndagen i den omarbetade versionen för kör och orgel/piano. Staffan Biörklund-Jullander medverkar själv som pianist, Daniel Johansson är organist och Carl-Gustaf Ekström leder Caroli kyrkokör. Församlingens präster medverkar även.